

Yaqub Feyzulla oğlu ƏLİFOV dos.
E-mail: yaqubalifov@gmail.com,

Təranə Adil qızı BAĞIROVA b/m.
E-mail: baqirova1972@mail.ru,

Gülnarə Adil qızı TAĞIYEVA b/m
E-mail: gulutagyeva@mail.ru,

Təranə Eyyub qızı ƏLİYEVA b/m

Vusal Yaqub oğlu ƏLİFOV assistent
E-mail: elifovvusal@gmail.com
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti

QLOBAL PROBLEMLƏR VƏ AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATI

Xülasə

1960-cı illərdən başlayaraq global problemlərin ziddiyyətlərinin kəskinləşməsi barədə ilk müzakirələr başlanmışdır. Bu problemlər elmi ədəbiyyatların gündəliyinə «qlobalistika» anlayışı kimi daxil olmuşdur. Beynəlxalq iqtisadi tədqiqatların xüsusi bir istiqamətini əks etdirir. Ümumiyyətlə, qloballaşma prosesinin tərəfdarları və əleyhinə olanlar arasında fikir müxtəlifliyi mövcuddur. Lakin bu prosesi artıq geri döndərmək mümkün deyildir. Bu barədə müəyyən nəzəri müddəalar da maraq doğurur. Müasir dünyanın iqtisadiyyatı uzun müddət müxtəlif qüvvə və cərəyanların təsiri altında mürəkkəb və zəif balansla əsaslanırdı. Qeyri-sabit müvazinətlik hökm sürürdü. Son on illiklərdə dünya təsərrüfatı vahid orqanizm şəklində almağa doğru inkişaf etmişdir. Müasir dövrdə bir çox proseslərin baş verməsi, milli mənafeələr zəminində toqquşmalar, müxtəlif təsərrüfat strukturlarının yaradılması, iqtisadi qarışıqlığın yeni üsulları daha yüksək dünya iqtisadi birliyinin formalaşmasına yol açır.

Dünya iqtisadiyyatı tədricən dirçəlir. Ölkələrin iqtisadiyyatının strukturu Azərbaycan iqtisadiyyatının strukturundan kifayət qədər fərqlidir. Burada mühüm məqam ondan ibarətdir ki, Azərbaycan iqtisadiyyatının ixracda “neft amilindən”, daxili bazarda, o cümlədən, istehlak bazarında isə idxaldan asılılığı daha problemləli səviyyədədir

Açar sözlər: *iqtisadiyyat, problem, mərkəzi bank, proqram, milli valyuta, idxal, daxili və xarici bazar*

UOT: 333.04.7

JEL: E29

Giriş

Müasir dünyanın iqtisadiyyatı uzun müddət müxtəlif qüvvə və cərəyanların təsiri altında mürəkkəb və zəif balansla əsaslanırdı. Qeyri-sabit müvazinətlik hökm sürürdü. Son on illiklərdə dünya təsərrüfatı vahid orqanizm şəklində almağa doğru inkişaf etmişdir. Müasir dövrdə bir çox proseslərin baş verməsi, milli mənafeələr zəminində toqquşmalar, müxtəlif təsərrüfat strukturlarının yaradılması, iqtisadi qarışıqlığın yeni üsulları daha yüksək dünya iqtisadi birliyinin formalaşmasına yol açır. Müasir dövrün problemləri dedikdə, tərksilah, istilik-nüvə fəlakəti qorxusu, ətraf mühitin tələf olması, qorxulu xəstəliklər, həyat şəraitinin kütləvi olaraq pisləş-

məsinin güclənməsi və sairəni nəzərdə tutmaq olar. Bütün dünyada bu kimi problemlərin kəskinləşməsi onları həlli barədə qüvvələrin birləşdirilməsi zərurətini irəli sürür, sivil xalqların ittifaqının yaradılmasını zəruri edir. Onların birlikdə optimal inkişaf variantlarında işləmək, şəxsiyyətin, dövlətin, cəmiyyətin mənafeələrinin əlaqələndirilməsini nəzərdə tutmaq hallarının vacibliyi özünü göstərir. Müasir dünya təsərrüfatında bir çox ümumi, yerli (məhdud), global, milli mənafeələrin qarşılıqlı əlaqə və asılılığı daha da güclənir. Beləliklə, müasir dünya təsərrüfatındakı iqtisadi problemlərin mürəkkəbliyi və kəskinliyi, sivilisasiyanın tipi, məhsuldar qüvvələrin səviyyəsi və xarakteri ilə şərh olunur.

Dünyada beynəlxalq fikir birliklərinin, inteqrasiya yolu ilə ayrı-ayrı ölkələrin ümumdünya iqtisadi kompleksinin yaradılması, vahid bazar məkanının yaradılması, ticarət azadlığına yol açılması və s. problemlərin həlli əsas götürülür.

Mövzunun aktuallığı. Dünya təcrübəsi göstərir ki, qlobal problemlər haqqında ilk müzakirələr ötən əsrin ortalarından başlanılmışdır. Müxtəlif sinfin nümayəndələri qloballaşma proseslərinin üstünlüklərini, çatışmazlıqlarını və çıxış yollarını araşdırmışlar. Mövcud iqtisadi problemlərin səbəbləri, ilk növbədə, milli iqtisadiyyatda rəqabət mühitinin formalaşdırılması, institusional və sistemli effektivlik, emal sənayesinin, kənd təsərrüfatının, xidmət sahələrinin, qeyri-xammal ixrac potensialının inkişafı ilə bağlı problemlərdir. Uğurlu sosial-iqtisadi və siyasi nailiyyətlər, milli və multikultural dəyərlər qarşdakı illərdə Şərqlə Qərbin qovşağı olan Azərbaycanın qüdrətinin daha da artacağına əminlik yaradır

Tədqiqatın məqsədi. Azərbaycanın iqtisadi problemlərinin həlli istiqamətlərini tədqiq etməkdir.

Tədqiqatın obyektı. Azərbaycanda və dünyada iqtisadi problemlərin həlli sistemi seçilmişdir.

Tədqiqatın metodları. Tədqiqat zamanı müşahidə, müqayisəli təhlil, məntiqi ümumiləşdirmə, məqsədli sistemli yanaşma, qruplaşdırma və digər üsullardan istifadə olunmuşdur.

Tədqiqat işinin yeniliyi. Azərbaycanın iqtisadi problemlərinin həlli yollarının stimullaşdırılması və dövlət dəstəyi tədbirləri üzrə prioritetlər müəyyən edilmişdir.

Tədqiqat işinin tətbiqi əhəmiyyəti. Məqalədə təqdim olunan nəzəri müddəalar və çıxarılan nəticələr dünyada və Azərbaycanda iqtisadi problemlərin həlli və bu istiqamətin yaxşılaşdırılması strategiyasının müəyyənləşdirilməsində istifadə oluna bilər.

Tədqiqat işinin iqtisadi səmərəsi. Azərbaycanın iqtisadi problemlərinin həlli yollarına yönəlmiş tədbirlər, iqtisadçıların nəzəriyyələrinin öyrənilməsi, bu nəzəriyyələrdən çıxarılan nəticələrin tədqiqi, iqtisadi problemlərin azaldılmasının tənzimlənməsi, bu problemlərin həllində maddi-texniki bazanın əhəmiyyətli dərəcədə yenilənməsi, yeni iş yerlərinin açılmasına, dünya əhalisinin gəlirlərinin artmasına imkan verə bilər.

Materiallar və müzakirələr

Qlobal problemlərin daha çox kəskinləşməsi barədə ilk müzakirələr 1960-cı illərdən başlanmışdır. Bu problemlər elmi ədəbiyyatların gündəliyinə «qlobalistika» anlayışı kimi daxil olmuşdur. Beynəlxalq iqtisadi tədqiqatların xüsusi bir istiqamətini əks etdirir. Ümumiyyətlə, qloballaşma prosesinin tərəfdarları və əleyhinə olanlar arasında fikir müxtəlifliyi mövcuddur. Lakin bu prosesi artıq geri döndərmək mümkün deyildir. Bu barədə müəyyən nəzəri müddəalar da maraq doğurur. Belə ki, qloballaşma barədə ilk dəfə Amerika alimi T.Levit «Bazarların qloballaşması» məqaləsi ilə çıxış etmişdir. Bu prosesi «yeni kommersion reallığı» adlandırmışdır.

Sonra bu fikir Harvard biznes məktəbinin nümayəndələri tərəfindən inkişaf etdirilmişdir. Bu məktəbin məsləhətçisi Keniçi Ome yazırdı ki, hazırda ayrı-ayrı ölkələrin iqtisadi millətçiliyi mənasızdır. Bu gün güclü «artist» rolu «qlobal firmalara» məxsusdur.

Filosoflar da qloballaşma prosesinə yanaşmada biganə qalmamışlar. Onlar göstərir ki, Alman filosofu İmmanuel Kant dünyanın əbədiyyəti və vahid təhsil barədə fikir irəli sürmüşdür.

Eləcə də Fransa tarixçisi F.Brodelin belə bir fikrini qeyd etmək maraqlıdır ki, bugünkü qloballaşma prosesi birbaşa olaraq kapitalın beynəlmilləşməsinin davamıdır. Brendel həmin dövrü (Genuya, Hollandiya, İngiltərənin misalında) Avropa kapitalizminin bərqərar olması dövrü adlandırdı.

İnsan cəmiyyəti qarşısında duran ilkin plan bundan ibarətdir; yer kürəsi üzərində sülhün saxlanması, kimyəvi, bakterioloji, istilik nüvə müharibələrinə yol verməmək, yerli və qlobal silahlı toqquşmaları dayandırmaq, hər tərəfli əlaqələri genişləndirmək. Ən böyük problemlərdən biri də ətraf mühitin pisləşməsinin qarşısının alınması və kosmosun, dünya okeanı ehtiyatlarının birgə istifadə edilməsinə nail olunmasıdır. Ölkələrin istilik-enerji və eləcə də xammal ilə təchiz edilməsi qayğısı ərzaq probleminin həllinə çalışmaq, aclıq, yoxsulluq, kütləvi xəstəliklərin azaldılması problemləri birgə fəaliyyət göstərilməsini zəruri edir. Əmək bazarında olan problemlər - məşğulluq, kütləvi işsizlik inkişaf etmiş və eləcə də inkişaf etməkdə olan ölkələri çox narahat edir.

XX əsrin son onilliklərində cəmiyyət qarşısında çoxsaylı ciddi və mürəkkəb problemlər yaranmışdır. Problemlər bütün dünya ölkələrini, bütün regionlarda yaşayan əhalini əhatə edən, hazırkı vəziyyətinə və gələcəyinə təhlükə yaran, həlli üçün bütün imkanların birləşdirilməsini, dövlətlərin və xalqların birgə fəaliyyət göstərməsini tələb edən problemlərdir. Onun sayı və əhatə dairəsi müxtəlif formada müəyyən edilir. Bəzən bu problemlərin miqdarı 20-dən yuxarı qaldırılır. Lakin əsas və özünü daha kəskin göstərən problemlər ona yaxındır və aşağıdakı istiqamətlərdə qruplaşdırılır.

1. Siyasi və sosial-iqtisadi xarakterli həlli vacib olan problemlər
2. Təbii-iqtisadi problemlər
3. Sosial xarakterli problemlər

Əksər problemlər bir-biri ilə əlaqədardır. Ona görə də, problemlərin eyni vaxtda bütün ölkələr və regionlarda həll edilməsi zəruridir. Bura ilk növbədə sülh və tərksilah, nüvə müharibəsi təhlükəsinin aradan qaldırılması aiddir. Bu problemlər XX əsrin ikinci yarısında nüvə silahının yaradılması və onların ballistik (qitələarası) raketlərlə daşınmasının mümkün olması nəticəsində yaranmışdır. Bir necə onilliklər ərzində “soyuq müharibə” bəşəriyyətin ən birinci, həlli vacib olan problemi olmuşdur.

İki dünya müharibəsinin baş verməsinə baxmayaraq XX əsrin ikinci yarısında hegemonlar arasında ziddiyətlər daha da dərinləşmiş, siyasi münasibətlər gərginləşmişdir. Bu dövrdə SSRİ və ABŞ arasında “soyuq müharibə” şəraiti nüvə silahlarından istifadə etməklə “ulduz müharibələri”nin baş verməsi təhlükəsini daha da artırırdı. SSRİ-nin dağılmasına “soyuq müharibə”nin başa çatmasına baxmayaraq dünyanın ayrı-ayrı regionlarında müharibələr baş verir, milli-etnik və ərazi münaqişəsi ocaqları hələ də qalmaqdadır.

XX əsrin 90-cı illərində “soyuq müharibə” başa çatdıqdan, SSRİ (sonradan Rusiya) və ABŞ arasında ikitərəfli əlaqələr, sonra əməkdaşlıq və dostluq münasibətləri yarandıqdan sonra dünyanı əhatə edən istilik – nüvə münaqişəsi tarixdə qalmışdı. Sonrakı mərhələdə böyük hərbi qüdrətə malik olan ölkələrdə hərbi xərclərin, silahların, o cümlədən nüvə silahlarının azaldılması, silahlı qüvvələrin sayının ixtisar edilməsi başlanmışdır. Bu zaman beynəlxalq gərginliyin azaldılması prosesi getmişdir. Rusiya və NATO

arasında yeni münasibətlərin yaranması dünyada təhlükəsizliyin bərpa edilməsi mühüm addımdır.

Bununla yanaşı, hələlik dünyada beynəlxalq təhlükəsizliyin tam bərpa edildiyini demək olmaz. Dünyada silahlı qüvvələrin ümumi sayı 20 milyon nəfərdən çoxdur. Silah alveri böyük həcmdə davam edir, nüvə silahı olan ölkələrin sayı getdikcə artır. Dünyada hərbi xərclərin illik məbləği 1,2 trln. dollardan artıqdır, ayrı-ayrı regionlarda hələ də insanların ölümünə, doğma yurd-yuvalarından qovulmasına, didərgin düşməsinə səbəb olan qaynar nöqtələr-silahlı münaqişə ocaqları vardır. Hazırda milli-etnik, dini, hərbi-siyasi münaqişələr nəticəsində dünyada 75 milyon nəfərdən çox insan öz doğma torpağından qaçqın düşmüşdür.

İkinci, beynəlxalq terrorizm son vaxtlar dünyada mövcud olan və ciddi narahatlıq doğuran problemlərdən biridir. Tarix göstərir ki, beynəlxalq terrorizmin yayılmasının səbəblərindən biri də ölkələr arasında inkişafın qeyri-bərabər getməsi, əhalinin həyat səviyyəsində olan kəskin fərqlər, dini ekstremizm, terror təşkilatları ilə ölkələr arasında olan münaqişələrdir. Bir çox hallarda terror hadisələri çoxsaylı insanların tələfatına və onların qorxu, vahimə içərisində yaşamasına, dağıntılara səbəb olur. 2001-ci il 11 sentyabr Nyu-Yorkda törədilən terror hadisəsi 4000 nəfərdən çox insanın ölümünə səbəb olmuşdur. Silahlı münaqişə rayonları sayılan İraq, Əfqanıstan, Yaxın Şərq və Pakistanda demək olar ki, hər gün baş verən terror aktları yüzlərlə insan həyatına son qoyur.

Bu qrupa daxil olan üçüncü problem inkişaf etməkdə olan ölkələrin geriliyinin aradan qaldırılması və ya qismən inkişafa nail olmaqdır. Hazırda da bu ölkələrdə olan əhalinin xeyli hissəsi yoxsulluq həddindən aşağı səviyyədə yaşayırlar. 1,2 mlrd. nəfər gündəlik 1 dollardan az, 3 mlrd. nəfər əhali 2 dollardan az gəlirə malikdir. Kəmiyyət etibarı ilə Cənubi Asiyada, Afrikada Böyük Səhradan cənubda, Şərqi Asiyada və Sakit okean regionunda yoxsul əhalinin sayı daha çoxdur. Nisbi göstəricilərə görə Tropik Afrika yoxsulların sayına görə birinci yer tutur. Burundi, Zambiya, Syerra-Leone, Nigeriya, Uqanda, Çad, Niger və s. ölkələrdə ümumi əhalinin 60-70%-i yoxsuldur. Geridə qalmış ölkələrdə aclıqdan, xəstəlikdən, su çatışmazlığından hər il 30-40 milyon adam ölür. Onların 20 milyon nəfərə qədərini uşaqlar təşkil edir.

Azərbaycan iqtisadiyyatının müasir şəraitdə üzləşdiyi problemlər, təəssüf ki, sistemli və kompleks xarakter daşıyır. Belə ki, manatın devalvasiyası, pul-kredit, maliyyə siyasətinin və ümumilikdə ölkənin iqtisadi sisteminin idarə edilməsi və tənzimlənməsi üçün tələb olunan ölkənin strateji valyuta ehtiyatlarının həcmnin kəskin şəkildə azalması, xarici geosiyasi və qeyri-münbit qlobal bazar konyukturu amilləri nəticəsində “neft gəlirlərinin”, habelə əhalinin real gəlirlərinin sürətlə azalması, iş yerlərinin bağlanması, istehlak bazarında mövcud olan qiymət artımı ilə bağlı problemlər və digər böhran elementləri, sözsüz ki, ölkə iqtisadiyyatının kifayət qədər ciddi problemlərlə üzləşdiyini göstərir [2, s 536].

Ölkə hökumətinin iqtisadi blokunun və Mərkəzi Bankın son 1 il ərzində ölkənin milli valyutasının məzənnəsinin qorunması üçün həyata keçirdiyi tədbirlər, ölkənin strateji valyuta ehtiyatlarının önəmli dərəcədə azalmasına səbəb olmuşdur. Bu istiqamətdə təhlil aparan bir sıra iqtisadçılar, ilk baxışdan iqtisadiyyatlarının quruluşuna görə Azərbaycan iqtisadiyyatına oxşar olan Rusiya Federasiyası və Qazaxıstan iqtisadiyyatlarını misal gətirirlər ki, həmin ölkələrin hökumətləri və Mərkəzi Bankları milli valyutanın məzənnəsinin strateji valyuta ehtiyatları hesabına yüksək səviyyədə saxlanması siyasətindən əl çəkərək, məzənnə siyasətində liberallaşmaya getmişlər və bununla da strateji valyuta ehtiyatlarının önəmli hissəsini qoruya bilmişlər. Sözsüz ki, bu yanaşmada məntiq var. Amma bir məqamı nəzərdən qaçıрмаq olmaz ki, nə qədər oxşar quruluşa malik olsalar da, yuxarıda qeyd edilən ölkələrin iqtisadiyyatının strukturu Azərbaycan iqtisadiyyatının strukturundan kifayət qədər fərqlidir. Burada mühüm məqam ondan ibarətdir ki, Azərbaycan iqtisadiyyatının ixracda “neft amilindən”, daxili bazarda, o cümlədən, istehlak bazarında isə idxaldan asılılığı daha problemli səviyyədədir. Bu şəraitdə manatın məzənnəsinin maksimum qorunması, hazırkı şəraitdə, ölkə iqtisadiyyatı üçün həlledici rol oynayır. İqtisadi blok tərəfindən milli valyutanın məzənnəsinin qorunması istiqamətində ölkəmiz üçün kifayət qədər böyük həcmdə resursların xərclənməsi barədə qərar qəbul etməsinin əsas səbəbi məhz bundan ibarətdir [3].

Mövcud iqtisadi vəziyyətin yaranmasının başlıca səbəblərinə gəldikdə, burada əsas səbəbi

ancaq ölkəyə xammal ixracatından “böyük neft pullarının” gəlməsində və son illərdə qeyri-neft sektorunun dinamik şəkildə inkişaf etməməsində görmək, məsələyə bir qədər səthi yanaşmanın nəticəsidir. Ölkə iqtisadiyyatındakı struktur disbalansın əsas səbəbi, zənnimcə, daha dərinidir. Müasir iqtisadiyyatda hətta keyfiyyətli şəkildə istehsal prosesinin qurulması belə, iqtisadi effektivliyin tam təminatçısı ola bilməz [4]. İqtisadiyyatın effektivliyi üçün həm də dayanıqlı satış kanalları, real bazarlar, möhkəm ticarət əlaqələri mövcud olmalıdır ki, iqtisadi sistem dinamik inkişaf etdirilsin. Bu baxımdan ölkə iqtisadiyyatının xammal ixracatına söykənməsi həmin struktur disbalansın əsas səbəbi olmamışdır. Lakin, qeyd etmək lazımdır ki, bu amil həmin problemin daha da dərinləşməsinə xidmət etmişdir.

Mövcud iqtisadi problemlərin digər səbəblərinə gəldikdə, bunlar, ilk növbədə, milli iqtisadiyyatda rəqabət mühitinin formalaşdırılması, institusional və sistemli effektivlik, emal sənayesinin, kənd təsərrüfatının, xidmət sahələrinin, qeyri-xammal ixrac potensialının inkişafı ilə bağlı problemlərdir [1, səh 75-76].

Hazırkı şəraitdə ölkə iqtisadiyyatının mövcud durumu makroiqtisadi səviyyədə sistemli anti-böhran tədbirlərinin həyata keçirilməsini zəruri edir. Sözsüz ki, ölkə iqtisadiyyatının dayanıqlı inkişafı üçün həyata keçiriləcək tədbirlər kompleksinin təşkili kifayət qədər irihəcmli və geniş yanaşma tələb edən bir prosesdir. Bununla belə, makroiqtisadi səviyyədə Antiböhran proqramının əsas tezislərini aşağıdakı kimi strukturlaşdırmaq olar:

1. Yaranmış vəziyyət ölkədə sosial iqlimin mülayimləşməsi üçün sosial yönümlü tədbirlər kompleksinin həyata keçirilməsini zəruri edir. Bu tədbirlər əmək haqları, pensiya və digər sosial müavinətlərin indeksasiyasını özündə əks etdirməlidir ki, əhalinin geniş təbəqələrinin iqtisadi böhran nəticəsində məruz qaldığı çətinliklərin təsiri maksimum dərəcədə azaldılsın.

2. Ölkədə ən azından daxili və regional bazarlar üçün, rəqabətqabiliyyətli milli istehsal sisteminin formalaşdırılması. Bu məsələ antiböhran tədbirlərinin ən çətin hissəsi hesab oluna bilər və onun həlli mürəkkəb, strukturlaşdırılmış yanaşmanın tətbiqini zəruri edir. Bu istiqamətdə görülən işlər, əsasən, aşağıda göstəriləyi kimi qruplaşdırılmalıdır:

a) ölkədə istehsal prosesinin perspektiv sahələrinin müəyyən edilməsi üçün daxili və xarici regional bazarlarda effektiv marketing tədqiqatlarının aparılması;

b) idxalın əvəz edilməsi mümkün olan bazar əmtəələrinin, əsasən istehlak əmtəələrinin assortimentinin müəyyənləşdirilməsi və bu əmtəələr üzrə ölkədə tamamilə (istehsalın bütün tsikllərində) idxaldan asılı olmayan istehsal prosesinin təşkil edilməsi;

c) qeyri-xammal ixracı sektoruna dəqiq və şəffaf şəkildə investisiya qoyuluşu;

d) azad İqtisadi Zonaların və digər əhəmiyyətli vergi və güzəştləri nəzərdə tutan proqramların tətbiqi; burada başlıca məqsəd ölkədə aparıcı xarici şirkətlər tərəfindən tələbat səviyyəsi yüksək olan, dünyada tanınmış brend məhsullarının istehsalçıları olan şirkətlərin, əsasən, istehlak əmtəələrinin istehsalının təşkili olmalıdır.

3. Ölkənin iqlim şəraitini və bu sahədə böyük əhəmələrin və potensialın olmasını nəzərə alaraq, Kənd Təsərrüfatının inkişafına dair geniş proqramın hazırlanması və bu proqramın praktiki tətbiqi. Bu sahənin inkişafı həm qeyri-xammal ixracının inkişafı perspektivləri baxımından, həm də ölkənin daxili bazarının qorunması baxımından ölkə iqtisadiyyatı üçün strateji mənə daşıyır.

4. Ölkədə turizm sektorunun inkişafı. Bu sahədə həm antiinhisar və rəqabət mühitinin formalaşması istiqamətində, həm qiymət siyasətində kompleks tədbirlər görülməlidir ki, ölkənin turizm potensialı maksimum şəkildə reallaşdırıla bilsin.

5. Maliyyə sektorunun sağlamlaşdırılması və pul-kredit siyasətinin təkmilləşdirilməsinə dair kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi.

6. Ölkədə sistemli şəkildə antiinhisar tədbirlərinin həyata keçirilməsi. Bu istiqamətdə görülməli işlər kompleks olmalı və təbii inhisarlarından başlayaraq, idxal-ixrac əməliyyatlarına və istehlak bazarının formalaşdırılmasına kimi mövcud olan geniş iqtisadi spektrdə antiinhisar tədbirlərini özündə cəmləşdirməlidir.

7. İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi və idarəedilməsi istiqamətində sistemli, struktur və institusional islahatların aparılması. Ölkədə iqtisadi idarəetməyə aid olan qurumların və top-menejerlərin müasir şəraitin tələblərinə uyğunlaşdırılması.

8. İqtisadi çətinliklərə baxmayaraq, ölkədə elm, təhsil və səhiyyəyə dövlət dəstəyinin artırılması. Bu sahələr strateji əhəmiyyət daşıyır və bu sahələrə edilən dövlət dəstəyi dövlətin qüdrətinin göstəricisidir. Eyni zamanda, qeyd etmək lazımdır ki, elmin inkişaf etdirilməsi istiqamətində həm nəzəri, həm də tətbiqi sahədə müsbət nəticələrə nail olunmalıdır ki, bu da ölkə iqtisadiyyatının uzunmüddətli dayanıqlı inkişafına zəmin yarada bilər.

Nəticə

Ötən əsrin sonlarında Azərbaycan mürəkkəb tarixi dövr yaşasa da, sosial-iqtisadi və mədəni həyatında böyük təkamül yolunu inamla keçərək sabit, təhlükəsiz və müasir həyat səviyyəsini təmin etmiş ölkə kimi dünyada tanındı. Ölkənin beynəlxalq nüfuzu əhəmiyyətli dərəcədə artmış, cəmiyyətdə dövlətçilik ənənələri güclənmiş, müasir sosial-iqtisadi infrastruktur quruculuğu uğurla həyata keçirilmişdir. İqtisadi inkişafdan qaynaqlanan yüksək maliyyə imkanları uzun illər makroiqtisadi sabitlik və artıma mühüm töhfə vermiş, təhlükəsizliyin təmini üçün güclü potensial yaratmışdır.

Qələbə nəticəsində işğaldan azad edilmiş ərazilərin ölkənin ümumi iqtisadiyyatına reintegrasiyası, yeni beynəlxalq və regional nəqliyyat-logistika dəhlizlərinin imkanlarından faydalanmaq Azərbaycanın inkişafına böyük təkan verəcəkdir. Bu çərçivədə regionda təhlükəsizliyin, sabitliyin, rifahın və qarşılıqlı faydalı əməkdaşlığın formalaşması, eləcə də iqtisadi və ticarət əlaqələrinin inkişaf etməsi Cənubi Qafqazın lider dövləti olan Azərbaycanın region iqtisadiyyatının ümumi arxitekturasının müəyyən edilməsində rolunu daha da möhkəmləndirəcəkdir.

Uğurlu sosial-iqtisadi və siyasi nailiyyətlər, milli və multikultural dəyərlər qarşdakı illərdə Şərqlə Qərbin qovşağı olan Azərbaycanın qüdrətinin daha da artacağına əminlik yaradır. Bu imkanlar 2030-cu ilə qədər olan mərhələdə Azərbaycanın iqtisadi suverenliyinin möhkəmləndirilməsinə və müasir həyat standartlarına əsaslanan yüksək sosial rifah cəmiyyətinə malik qüdrətli dövlətə çevrilməsinə zəmanət verir. Azərbaycan dövləti ölkədə əhalinin rifahının daha da artırılması üçün sosialyönümlü bazar iqtisadiyyatının inkişaf etdirilməsi yolunu seçmişdir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Ə.C.Qasımov, H.A.İsrafilov, E.M.Hacı-zadə, E.A.Ağayev. “Regionların sosial – iqtisadi inkişaf problemləri”. İqtisad Universiteti nəşriyyatı, 2006.
2. A.Ş. Şəkərəliyev, Q.A. Şəkərəliyev. “Azərbaycan iqtisadiyyatı: Reallıqlar və perspektivlər”. Bakı, Turxan NPB, 2016, 536 s.

3. [https://sci-](https://science.gov.az/az/news/open/17157)

[ence.gov.az/az/news/open/17157](https://science.gov.az/az/news/open/17157)

4. 29 yanvar 2021-ci il tarixli 1272 nömrəli Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı (“Xalq” qəzeti, 30 yanvar 2021-ci il, № 21, Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2021-ci il, №1, maddə 42)

Алифов Я.Ф. доц.
Багирова Т.А. с/п.
Тагиева Г.А. с/п.
Алиева Т.Э. с/п.
Алифов В. Я. ас.

ГЛОБАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ЭКОНОМИКА АЗЕРБАЙДЖАНА

Резюме

Начиная с 1960-х годов начались первые дискуссии об обострении противоречий глобальных проблем. Эти проблемы вошли в повестку дня научной литературы как понятие «глобализм». Он отражает особое направление международных экономических исследований. В целом существует разногласие между сторонниками и противниками процесса глобализации. Однако этот процесс нельзя повернуть вспять. Интересны и некоторые теоретические положения по этому поводу. Долгое время экономика современного мира основывалась на сложном и слабом равновесии под влиянием различных сил и течений. Преобладало неустойчивое равновесие. В последние десять лет мировая экономика развивалась в направлении превращения в единый организм. В новое время протекание многих процессов, конфликтов на почве национальных интересов, создание различных хозяйственных укладов, новые методы экономического смешения открывают путь к формированию высшего мирохозяйственного союза.

Мировая экономика постепенно восстанавливается. Структура экономики страны сильно отличается от структуры экономики Азербайджана. Важным моментом здесь является то, что зависимость азербайджанской экономики от экспорта «нефтяного фактора» и импорта на внутреннем рынке, в том числе потребительском, находится на более проблемном уровне.

Ключевые слова: экономика, проблема, центральный банк, программа, национальная валюта, импорт, внутренний и внешний рынок.

Alifov Y. F.
Bagirova T. A.
Taghiyeva G. A.
Aliyeva T.E.
Alifov V. Y.

GLOBAL PROBLEMS AND AZERBAIJAN ECONOMY

Summary

Starting from the 1960s, the first discussions about the aggravation of the contradictions of global problems began. These problems entered the agenda of scientific literature as the concept of "globalism". It reflects a special direction of international economic research. In general, there is a diversity of opinion between the supporters and opponents of the globalization process. However, this process cannot be reversed. Some theoretical provisions about this are also interesting. For a long time, the economy of the modern world was based on a complex and weak balance under the influence of various forces and currents. Unstable balance prevailed. In the last ten years, the world economy has developed towards becoming a single organism. In modern times, the occurrence of many processes, conflicts on the basis of national interests, the creation of different economic structures, new methods of economic confusion pave the way for the formation of a higher world economic union.

The world economy is gradually recovering. The structure of the country's economy is quite different from the structure of the Azerbaijani economy. The important point here is that the dependence of the Azerbaijani economy on exports from the "oil factor" and imports in the domestic market, including the consumer market, is at a more problematic level.

Keywords: *economy, problem, central bank, program, national currency, import, domestic and foreign market*